

ZAKRES PODMIOTOWY ZAPISU NA SĄD POLUBOWNY

Michał Rządkowski

ZAKRES PODMIOTOWY ZAPISU NA SĄD POLUBOWNY

Michał Rządkowski

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2022

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 15 kwietnia 2022 r.

Recenzent

Dr hab. Marcin Dziurda

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne

Trzy kropki Joanna Maź

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-206-5

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Mamie i Tacie

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Przedmowa.....	19
Wstęp.....	23
Rozdział I	
Zagadnienia wstępne	27
1. Istota i definicja sądownictwa polubownego.....	27
2. Rys historyczny	41
3. Natura arbitrażu	47
4. Rodzaje postępowań arbitrażowych.....	58
5. Arbitraż a konstytucyjne prawa i wolności	66
6. Zapis na sąd polubowny jako podstawa kompetencji sądu polubownego do rozpoznania sporu.....	75
6.1. Definicja zapisu na sąd polubowny i jego rodzaje	77
6.2. Charakter prawny zapisu na sąd polubowny	86
6.2.1. Zapis na sąd polubowny jako czynność procesowa	88
6.2.2. Zapis na sąd polubowny jako czynność materialnoprawna	89
6.2.3. Zapis na sąd polubowny jako czynność o charakterze mieszanym.....	96
6.2.4. Zapis na sąd polubowny jako umowa <i>sui</i> <i>generis</i>	97

6.2.5. Zapis na sąd polubowny jako umowa prywatnoprocesowa lub jako czynność w celu dochodzenia prawa	98
6.2.6. Podsumowanie	100
6.3. Forma zapisu na sąd polubowny	103
6.3.1. Wymóg formalny zapisu na sąd polubowny jako zastrzeżony pod sankcją nieważności lub bezskuteczności	114
6.3.2. Wymóg formalny zapisu na sąd polubowny jako zastrzeżony dla celów dowodowych	118
6.3.3. Wymóg formalny klauzuli arbitrażowej a wymóg formalny umowy podstawowej	122
6.4. Autonomiczny charakter klauzuli arbitrażowej	127
6.5. Prawo właściwe dla zapisu na sąd polubowny oraz zagadnienia kolizyjnoprawne	129

Rozdział II

Rozszerzenie skuteczności zapisu na sąd polubowny w ujęciu prawnoporównawczym

1. Zagadnienia wstępne	135
2. Istota rozszerzonej skuteczności zapisu na sąd polubowny	138
3. Strona zapisu na sąd polubowny	146
4. Status nie-sygnatariuszy	148
5. Między amerykańskim funkcjonalizmem a europejskim pozytywizmem	153
6. Podstawy rozszerzenia skuteczności zapisu na sąd polubowny	162
6.1. Stosunek agencyjny	162
6.2. Stosunek agencyjny jako podstawa związania zapisem na sąd polubowny	168
6.3. Dorozumiana zgoda	174
6.4. Dorozumiana zgoda jako podstawa związania zapisem na sąd polubowny	176
6.5. Doktryna <i>estoppel</i>	179
6.6. <i>Estoppel</i> jako podstawa związania zapisem na sąd polubowny	182

6.6.1. Zagadnienia wstępne	182
6.6.2. Teoria powiązanych spraw	183
6.6.3. Teoria bezpośrednich korzyści	188
6.6.4. Instytucje pokrewne	190
6.6.5. Problemy kolizyjnoprawne	193
6.7. Następstwo prawne pod tytułem ogólnym i szczególnym	194
6.8. Odpowiedzialność solidarna i jej rodzaje	206
6.9. Korzyść na rzecz osoby trzeciej	211
6.10. Klauzula arbitrażowa przez odesłanie	215
6.11. Odpowiedzialność przebijająca	219
6.11.1. Zagadnienia wstępne	219
6.11.2. Istota odpowiedzialności przebijającej	221
6.11.3. Odpowiedzialność przebijająca/doktryna <i>alter ego</i> jako podstawy związania zapisem na sąd polubowny	225
6.12. Doktryna grupy spółek	237
6.12.1. Zagadnienia wstępne	237
6.12.2. Doktryna grupy spółek w orzecznictwie trybunałów arbitrażowych	237
6.12.3. Charakterystyka doktryny grupy spółek	242
6.13. Spory korporacyjne	247
6.13.1. Uwagi wstępne	247
6.13.2. Pojęcie sporu korporacyjnego	247
6.13.3. Zakres podmiotowy klauzuli arbitrażowej zawartej w umowie spółki oraz zdatność arbitrażowa sporów korporacyjnych w prawie niemieckim	248
6.13.4. <i>Actio pro socio</i>	252
7. Rozszerzenie skuteczności zapisu na sąd polubowny a zgoda stron	253

Rozdział III

Procesowa realizacja uprawnień nie-sygnatariuszy w ujęciu prawnoporównawczym	263
1. Zagadnienia wstępne	263
2. Role procesowe nie-sygnatariuszy	266

3. Regulaminy arbitrażowe	272
4. Uwagi na temat grupowych postępowań arbitrażowych (ang. <i>class-arbitration</i>)	277
5. Moment przystąpienia do postępowania	279
6. Arbitraż <i>ad hoc</i>	280
7. Kontrola sądowa	281

Rozdział IV

Rozszerzenie skuteczności zapisu na sąd polubowny –

perspektywa polska	285
1. Charakterystyka i kategorie podstaw – zagadnienia wstępne.....	285
2. Związanie podmiotów trzecich zapisem na sąd polubowny a względny charakter stosunków zobowiązaniowych	287
3. Następstwo prawne	290
3.1. Uwagi wstępne	290
3.2. Następstwo prawne pod tytułem ogólnym a związanie zapisem na sąd polubowny	292
3.3. Następstwo prawne pod tytułem szczególnym a związanie zapisem na sąd polubowny – przegląd stanowisk doktryny.....	294
3.4. Sytuacja poprzednika prawnego	305
3.5. Następstwo prawne pod tytułem szczególnym a związanie zapisem na sąd polubowny – rozważania	307
3.5.1. Sfera materialnoprawna	310
3.5.2. Sfera procesowa	314
4. Umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej	316
4.1. Zagadnienia wstępne	316
4.2. Umowa na rzecz osoby trzeciej na tle unormowań kodeksowych.....	320
4.3. Umowa na rzecz osoby trzeciej a zapis na sąd polubowny	323
5. Spory korporacyjne	337
5.1. Zdatość arbitrażowa sporów korporacyjnych w prawie polskim	337

5.2. Zakres podmiotowy klauzuli arbitrażowej zamieszczonej w umowie spółki handlowej.....	342
5.3. Spory na tle nabycia udziałów w spółce	351
5.4. Zastawnicy i użytkownicy udziałów	354
5.5. <i>Actio pro socio</i>	361
6. Odpowiedzialność solidarna	365
6.1. Uwagi wstępne	365
6.2. Odpowiedzialność solidarna a związanie zapisem na sąd polubowny	366
6.3. Wspólnicy spółki jawnej a zapis na sąd polubowny zawarty przez spółkę.....	370
6.4. Umowa poręczenia	375
6.4.1. Uwagi wstępne	375
6.4.2. Poręczenie a zapis na sąd polubowny	377
7. Klauzula arbitrażowa przez odesłanie	381
8. Swoiste podstawy rozszerzenia zakresu podmiotowego zapisu na sąd polubowny	383
8.1. Odpowiedzialność przebijająca i doktryna grupy spółek – uwagi wstępne.....	384
8.2. Odpowiedzialność przebijająca jako przesłanka rozszerzenia skuteczności zapisu na sąd polubowny	385
8.3. <i>Venire contra factum proprium</i>	394
8.4. Doktryna grupy spółek	397
8.5. Dorozumiane pełnomocnictwo	402

Rozdział V

Procesowe aspekty rozszerzenia skuteczności zapisu na sąd polubowny – perspektywa polska	409
1. Zagadnienia wstępne	409
2. Role procesowe osób trzecich w postępowaniu arbitrażowym.....	410
2.1. Zagadnienia ogólne	410
2.2. Szczególne rozwiązania w arbitrażu uchwałowym	418
3. Kontrola zakresu podmiotowego zapisu na sąd polubowny	424
3.1. Zagadnienia wstępne	424

3.2. Kontrola zakresu podmiotowego wykonywana przez sąd polubowny	425
3.3. Kontrola zakresu podmiotowego wykonywana przez sąd powszechny	430
3.3.1. Badanie dopuszczalności drogi sądowej	430
3.3.2. Kontrola postanowienia sądu polubownego dotyczącego właściwości	431
3.3.3. Postępowanie w przedmiocie skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego	431
3.3.4. Postępowanie w przedmiocie uznania albo stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego	437
3.3.5. Powództwo o ustalenie	443
Podsumowanie	447
Streszczenie	457
Summary	459
Bibliografia	461

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne i regulaminy arbitrażowe

ABGB	- Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (austriacki Kodeks cywilny z 1.06.1811 r. ze zm.)
AktG	- Aktiengesetz (Niemiecka ustawa o spółkach akcyjnych z 6.09.1965 r. ze zm.)
BGB	- Bürgerliches Gesetzbuch (niemiecki Kodeks cywilny z 18.08.1896 r. ze zm.)
d.k.p.c.	- rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651)
dyrektywa 2013/11/UE	- dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z 21.05.2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich) (Dz.Urz. UE L 165, s. 63)
EKPCz	- Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
FAA	- The United States Arbitration Act z 12.02.1925 r., 9 U.S.C.Ch.1 (Amerykańska Federalna Ustawa Arbitrażowa)
f.k.p.c.	- francuski Kodeks postępowania cywilnego z 5.12.1975 r. (Décret no 75-1123 du 5 décembre 1975 Code de Procédure Civile; décret n° 2011-48 du 13 janvier 2011 portant réforme de l'arbitrage)

FRCP	– Federal Rules of Civil Procedure (Federalny Kodeks Postępowania Cywilnego ze zmianami na 1.12.2020 r.)
HGB	– Handelsgesetzbuch (niemiecki Kodeks handlowy z 10.05.1897 r. ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
konwencja europejska	– Konwencja europejska o międzynarodowym arbitrażu handlowym sporządzona w Genewie 21.04.1961 r. (Dz.U. z 1964 r. Nr 40, poz. 270)
konwencja genewska	– Konwencja genewska z 26.09.1927 r. o wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych
konwencja nowojorska	– Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych sporządzona w Nowym Jorku 10.06.1958 r. (Dz.U. z 1962 r. Nr 9, poz. 41)
konwencja waszyngtońska	– Konwencja z 18.03.1965 r. o rozstrzyganiu sporów inwestycyjnych między państwami a obywatelami innych państw, sporządzona w Waszyngtonie, ICSID 15/2006
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
KPP	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 303 z 2007 r., s. 1)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.)
k.z.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.)
n.k.s.h.	– ustawa z 9.02.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 807)
p.i.l.a.	– szwajcarska ustawa z 18.12.1987 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht vom 18. Dezember 1987)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2021 r. poz. 2439 ze zm.)

pr. ogr. reg.	– ustawa z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych (Dz.U. poz. 1495)
pr. weksl.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 282)
protokół genewski	– Protokół o klauzulach arbitrażowych podpisany w Genewie 24.09.1923 r. (Dz.U. z 1931 r. Nr 84, poz. 648)
Regulamin Arbitrażowy UNCITRAL Swiss Rules	– UNCITRAL Arbitration Rules zmienione w 2010 r., uchwała Zgromadzenia Ogólnego 65/22
	– Swiss Rules of International Arbitration 2021 (Szwajcarskie Reguły Arbitrażu Międzynarodowego przyjęte w 2021 r. przez Szwajcarskie Centrum Arbitrażu (Swiss Arbitration Centre))
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
ustawa modelowa UNCITRAL	– ustawa modelowa UNCITRAL z 21.12.1985 r. o międzynarodowym arbitrażu handlowym (UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985)
u.z.n.k.	– ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2020 r. poz. 1913 ze zm.)
Vienna Rules	– VIAC Rules of Arbitration and Mediation (Reguły Arbitrażowe i Mediacyjne Międzynarodowego Centrum Arbitrażowego w Wiedniu), obowiązujące od 1.07.2021 r.
ZPO	– Zivilprozessordnung (niemiecki Kodeks postępowania cywilnego z 30.01.1877 r. ze zm.)

Inne

ADR	– alternatywne metody rozwiązywania sporów (ang. alternative dispute resolution)
ASA Bull.	– Swiss Arbitration Association Bulletin
ATF	– Arrêts du Tribunal Fédéral
BGE	– Bundesgerichts
BGH	– Bundesgerichtshof
BGHZ	– Die Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen

Cal. App.	– California Court of Appeal
Cass. Civ.	– Cour de cassation Chambre civile
Cir.	– Circuit
Com Ct	– The Commercial Court
Comm.	– Commercial
DFT	– Decisioni del Tribunale Federale
DSC	– Decision of the Swiss Supreme Court
E.D. Pa.	– Eastern District of Pennsylvania
EHC	– English High Court
EWCA	– England and Wales Court of Appeal
EWHC	– High Court of Justice
F. Supp.	– Federal Supplement
HKC	– Hong Kong Cases
HKIAC	– Hong Kong International Arbitration Centre
IBA	– International Bar Association
ICC	– International Chamber of Commerce (Międzynarodowa Izba Handlowa z siedzibą w Paryżu)
ICCA	– International Council for Commercial Arbitration
ICSID	– International Centre for Settlement of Investment Disputes
LCIA	– London Court of International Arbitration (Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy w Londynie)
Lloyd's Rep.	– Lloyd's Law Report
M. Sp.	– Monitor Spółdzielczy
N.D.	– North Dakota
NJW	– Neue Juristische Wochenschrift
OSAB	– Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych (obecnie: Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych)
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria „A”
projekt k.s.h.	– projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 1515
RCDIP	– Revue critique de droit international privé
Rev. Arb.	– Revue de l'Arbitrage
SA	– sąd apelacyjny

SA KIG	– Sąd Arbitrażowy przy Krajowej Izbie Gospodarczej
SAL	– Sąd Arbitrażowy przy Konfederacji Lewiatan
S.D.N.Y.	– Southern District of New York
SIAC	– Międzynarodowe Centrum Arbitrażu w Singapurze (Singapore International Arbitration Centre)
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UKSC	– The Supreme Court of the United Kingdom
UNCITRAL	– The United Nations Commission on International Trade Law (Komisja Organizacji Narodów Zjedno- czonych do spraw międzynarodowego prawa han- dlowego)
UOKiK	– Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
U.S.C.	– The United States Code
U.S.S.Ct	– The United States Supreme Court
VIAC	– Vienna International Arbitration Centre
WLR	– The Weekly Law Reports
Y.B.Comm.Arb.	– Yearbook Commercial Arbitration
Zb. Orz.	– Zbiór Orzeczeń
ZPP	– Zrzeszenie Prawników Polskich

PRZEDMOWA

Niniejsza monografia powstała w oparciu o rozprawę doktorską o tym samym tytule, którą obroniłem w marcu 2021 r. w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, i jest zwieńczeniem długotrwałego procesu, którego początki sięgają 2013 r. Wtedy po raz pierwszy w trakcie studiów LL.M. na Chicago-Kent College of Law na zajęciach z międzynarodowego arbitrażu handlowego zetknąłem się z problemem tzw. nie-sygnatariuszy umowy o arbitraż. Nie od razu jednak doceniłem potencjał tego zagadnienia jako oddzielnego przedmiotu badań. Było to też w czasie, w którym w ogóle nie planowałem naukowej ścieżki kariery.

Do tematu wróciłem dwa lata później, już w trakcie studiów doktoranckich. Zanim jednak ostatecznie zdecydowałem się na przeprowadzenie badań w tym kierunku, eksperymentowałem z innymi problemami badawczymi pozostającymi w nurcie międzynarodowego prawa handlowego i sądownictwa polubownego. Opublikowałem artykuły dotyczące tzw. odpowiedzialności przebijającej w koncernie, dobrze znanej w krajach *common law*, oraz doktryny autonomicznego charakteru klauzuli arbitrażowej. Początkowo planowałem nawet poświęcić rozprawę doktorską właśnie anglosaskiej koncepcji przebicia zasłony korporacyjnej i jej recepcji do polskiego porządku prawnego. Z racji jednak dużego zainteresowania tą tematyką wśród teoretyków uznałem, że z czasem mogłaby ona utracić swój nowatorski charakter. W rezultacie skłoniło mnie to do wyboru tematu rozprawy, której napisanie zaowocowało wydaniem niniejszej monografii. Nie odbiega on jednak zbyt daleko od moich pierwotnych zainteresowań, gdyż również tutaj będzie przewijać się problem wspomnianej już odpowiedzialności przebijającej.

Samo pisanie pracy było jednak procesem wyjątkowo żmudnym, gdyż musiało zostać poprzedzone szerokimi badaniami orzecznictwa i literatury zagranicznej. Temat implikował wręcz konieczność ujęcia go z perspektywy prawnoporównawczej. W związku z czym materiały do napisania pracy zbierałem nie tylko w Polsce, lecz także za granicą, co znacznie wydłużyło czas jej powstawania.

Przygotowując rozprawę doktorską do wydania, dokonałem niewielkich modyfikacji, które nie naruszyły struktury pracy. W niektórych miejscach wprowadziłem zmiany, kierując się sugestiami recenzentów. W innych z kolei rozwinąłem lub doprecyzowałem wcześniejsze rozważania, głównie w celu uczynienia dysertacji bardziej czytelną. Ponadto pojedyncze partie tekstu wymagały zaktualizowania, gdyż od złożenia rozprawy w instytucie upłynął ponad rok, a w tym czasie dokonano chociażby zmian w regulaminach arbitrażowych przywoływanych w opracowaniu. Dodatkowo odniosłem się w książce do nowelizacji przepisów Kodeksu spółek handlowych, wchodzącej w życie z dniem 13 października 2022 r., która ma w założeniu wprowadzenie do kodeksu regulacji prawa holdingowego.

Napisanie tego opracowania, zresztą tak jak i ukończenie przeze mnie studiów doktoranckich czy obrona doktoratu, nie byłoby możliwe bez wsparcia wielu życzliwych mi osób. Przede wszystkim muszę podziękować moim rodzicom – mamie Sisouphan i tacie Markowi, którym zadedykowałem tę książkę. Bez ich pomocy i wyrozumiałości nie ukończyłbym studiów doktoranckich i niniejsza publikacja zapewne nigdy by nie powstała.

Chciałbym także z całego serca podziękować mojemu promotorowi prof. Bogudarowi Kordasiewiczowi za otoczenie mnie opieką naukową w czasie studiów doktoranckich, za zaangażowanie i szczerą chęć nauczania mnie warsztatu badacza oraz serdeczność, jakiej zaznałem ze strony Pana Profesora przez te wszystkie lata. Słowa podziękowania kieruję również do recenzentów rozprawy doktorskiej prof. Macieja Gutowskiego i prof. Maksymiliana Pazdana za życzliwe i przede wszystkim wnikliwe recenzje, których uwzględnienie na etapie przygotowania

niniejszej książki do publikacji znacznie podniosło wartość merytoryczną opracowania.

Specjalne podziękowania należą się też kancelarii Meyer Fabre Avocats z Paryża, która w 2017 r. ufundowała mi hojne stypendium, dzięki któremu mogłem uczestniczyć w corocznej letniej Akademii Arbitrażu w Paryżu, przez co miałem także okazję zebrać sporą część materiałów potrzebnych do napisania dysertacji doktorskiej.

Chciałbym również podziękować mojemu patronowi mec. Marianowi Longinowi Sobolewskiemu-Hajbertowi za mobilizowanie mnie w czasie aplikacji do ciągłego rozwoju i wspieranie moich decyzji z nim związanych.

Michał Rządkowski
Wrocław, kwiecień 2022 r.

WSTĘP

W ostatnich latach można zauważyć intensywny rozwój alternatywnych (względem sądowych) form rozwiązywania sporów¹. Często wskazuje się także na arbitraż jako pożądaną metodę rozstrzygania kwestii spornych między przedsiębiorcami. Wraz z upowszechnieniem się arbitrażu handlowego narosło jednak wiele problemów związanych z tą instytucją, jak chociażby kwestie charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny czy konsekwencji niedochowania wymogów formalnych umowy o arbitraż.

Zapis na sąd polubowny jest umową, w której strony poddają spór, jaki między nimi zaistniał lub może zaistnieć w przyszłości, pod rozstrzygnięcie wybranej przez nie osoby lub instytucji, nie zaś sądu państwowego. Zapis na sąd polubowny jest instytucją centralną postępowania arbitrażowego. Stanowi bowiem podstawę kompetencji sądu polubownego do rozpoznania sprawy.

Właściwie nie budzi wątpliwości, że skierowanie sprawy do arbitrażu musi mieć charakter dobrowolny. Strony muszą wyrazić zgodę na rozstrzygnięcie sporu w ten właśnie sposób. Mimo to w praktyce arbitrażu handlowego powstały teorie, które zdają się taki kategoriyczny wymóg zgody stron ograniczać lub, w zależności od potrzeb obrotu, odpowiednio redefiniować. Nierzadko spotkać można orzeczenia, w których

¹ Można wspomnieć chociażby o ustawie z 23.09.2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich (Dz.U. poz. 1823). Ustawa jest formą implementacji unijnej dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z 21.05.2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich) (Dz.Urz. UE L 165, s. 63).

sądy polubowne przyjmują, że stroną umowy o arbitraż powinien być podmiot, który co prawda nie zawarł umowy, ale nierozszerzenie jej zakresu względem niego i w konsekwencji jego nieobecność w postępowaniu arbitrażowym prowadziłyby do rezultatu niedającego się pogodzić z poczuciem sprawiedliwości.

W wielu sprawach arbitrażowych ważkim problemem jest ustalenie kręgu podmiotów związanych zapisem na sąd polubowny, które mogłyby następnie uczestniczyć w postępowaniu arbitrażowym. Przedmiotem niniejszej monografii jest problem granic podmiotowych zapisu na sąd polubowny (*ratione personae*). Chodzi o określenie, jakie podmioty wiąże umowa o arbitraż, tj. jakie osoby mogą pozywać lub być pozywane w postępowaniu arbitrażowym na podstawie takiej umowy. Nie ma wątpliwości co do tego, że zapis na sąd polubowny wiąże strony, które taki zapis zawarły, najczęściej podpisując umowę, w której znajduje się klauzula arbitrażowa. Natomiast pojawia się pytanie, czy możliwe jest związanie takim zapisem również innych podmiotów.

Przyczynkiem do podjęcia badań w tym zakresie były wypracowane w praktyce arbitrażu międzynarodowego koncepcje rozszerzonej skuteczności zapisu na sąd polubowny w stosunku do podmiotów, które takiego zapisu nie zawarły. Komentatorzy określają ich mianem nie-sygnatariuszy umowy arbitrażowej.

Celem niniejszego opracowania będzie, po pierwsze, przedstawienie dotychczasowych poglądów wyrażonych w orzecznictwie i piśmiennictwie w Polsce co do zakresu podmiotowego umowy o arbitraż oraz ocena ich trafności. Po drugie, odpowiedź na pytanie, czy funkcjonujące w praktyce międzynarodowego arbitrażu handlowego lub w innych porządkach prawnych koncepcje rozszerzenia zakresu podmiotowego zapisu na sąd polubowny mogą znaleźć zastosowanie w polskim porządku prawnym. Konieczna zatem będzie analiza rozwiązań funkcjonujących w innych państwach, które zostaną następnie porównane z rozwiązaniami polskimi.

Książka została podzielona na pięć rozdziałów. W pierwszym rozdziale zawarto charakterystykę arbitrażu jako metody rozwiązywania sporów.

Przedstawiono w nim teorie dotyczące natury arbitrażu. Dodatkowo instytucję arbitrażu skonfrontowano z prawem jednostki do sądu w zakresie, jaki był konieczny do przeprowadzenia wyводу objętego niniejszym opracowaniem. Następnie omówiono sam zapis na sąd polubowny i jego istotę. Wobec tego uzasadnione było poruszenie problemu charakteru prawnego umowy arbitrażowej czy kwestii jej wymogów formalnych. W tym celu należało sięgnąć do przepisów konwencji międzynarodowych: konwencji nowojorskiej czy konwencji europejskiej, jak również do norm krajowych, zarówno w Polsce, jak i za granicą.

Na potrzeby opracowania omówiono także zagadnienie doktryny autonomicznego charakteru klauzuli arbitrażowej. Ponadto należało też zwrócić uwagę na problem źródeł prawa dla oceny zapisu na sąd polubowny, co również przedstawiono w tym rozdziale.

Drugi rozdział poświęcono koncepcjom rozszerzonej skuteczności zapisu na sąd polubowny. Zjawisko to opisano na bazie zagranicznego piśmiennictwa oraz orzecznictwa zagranicznych sądów państwowych i sądów polubownych. Omówiono cele, jakie instytucja ma zrealizować, i poszczególne przypadki, w których może dojść do rozszerzenia podmiotowego zakresu umowy o arbitraż. Analizie poddano m.in. sytuacje, w których dochodzi do następstwa prawnego pod tytułem ogólnym i szczególnym czy dorozumianego wyrażenia zgody na arbitraż. Przedstawiono także doktrynę grupy spółek oraz odpowiedzialność przebijającą jako podstawy rozszerzenia granic podmiotowych zapisu. Ważnym zagadnieniem jest sam problem zgody na arbitraż i sposobu jej wyrażania, co również wyjaśniono w tym rozdziale.

Rozdział trzeci obejmuje zagadnienia procesowe. Skupiono się w nim na rolach procesowych, w jakie może wejść osoba trzecia, w stosunku do której rozszerzono zapis na sąd polubowny. Badanie przeprowadzono w oparciu o regulaminy arbitrażowe najpopularniejszych instytucji arbitrażowych, a także o przepisy normujące tę materię w poszczególnych ustawodawstwach.

Rozdział czwarty poświęcono granicom związania zapisem na sąd polubowny w prawie polskim. W pierwszej kolejności przedstawiono do-

tychczas istniejące w prawie polskim podstawy do rozszerzenia zakresu umowy o arbitraż na inne podmioty niż pierwotni sygnatariusze. Omówiono również i poddano krytycznej weryfikacji inne proponowane w literaturze koncepcje rozciągnięcia podmiotowej skuteczności zapisu.

Stanowiska wyrażane w doktrynie zestawiono z takimi zagadnieniami, jak: nadużycie prawa podmiotowego (art. 5 k.c.), zasady wykładni oświadczeń woli stron (art. 65 k.c.) czy względny charakter stosunków zobowiązaniowych (art. 353 § 1 k.c.).

Rozdział piąty obejmuje aspekty procesowe badanego problemu w prawie polskim i stanowi kontynuację rozważań podjętych w rozdziale trzecim. O ile zatem w rozdziale trzecim przedstawiono badane zagadnienie z perspektywy procesowej w ujęciu prawnoporównawczym, odnosząc się głównie do rozwiązań zagranicznych, o tyle w rozdziale piątym skupiono się na rodzimych uwarunkowaniach. W podsumowaniu zaś przedstawiono rezultaty podjętych w książce rozważań.

Rozdział I

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

1. Istota i definicja sądownictwa polubownego

Przedmiotem monografii jest fenomen rozszerzonej skuteczności zapisu na sąd polubowny. Nie da się jednak przeprowadzić wywodu w sposób uporządkowany bez odniesienia się do zagadnień wstępnych, które będą miały istotne znaczenie dla tematu opracowania.

W pierwszej kolejności należy zdefiniować pojęcie „sądownictwo polubowne”. W nauce używa się zamiennie terminów: „sądownictwo polubowne”, „sądownictwo arbitrażowe” czy „arbitraż”¹. Źródeł pojęcia „arbitraż” należy poszukiwać za granicą: we francuskim *l'arbitrage* czy angielskim *arbitration*². Zamiennie pojęciami „sąd polubowny” oraz „arbitraż” posługuje się polski ustawodawca w Kodeksie postępowania cywilnego. Sam tytuł części V k.p.c. brzmi „Sąd polubowny (arbitrażowy)”. Pomiędzy wymienionymi pojęciami można postawić znak równości, dlatego też w dalszej części będą one stosowane zamiennie³.

¹ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, red. S. Włodyka, t. 8, *Arbitraż handlowy*, red. A. Szumański Warszawa 2015, s. 14; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce. Status prawny arbitrażu i arbitrów*, Warszawa 2011, s. 29.

² A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 14.

³ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 14.

Słownik języka polskiego PWN podaje, że arbitraż to inaczej „rozstrzyganie sporu przez arbitrów”⁴. Ten sam słownik wskazuje również, że arbitrem jest osoba powołana przez strony wiodące spór lub przez sąd do rozstrzygania sporu⁵. Słownikowe wyobrażenie o sądownictwie polubownym nie odbiega zatem zbytnio od poglądów wyrażanych w naukach prawnych. Raczej zgodnie przyjmuje się, że arbitraż jest prywatną metodą rozstrzygania sporów prawnych na tle określonych stosunków prawnych łączących strony takich sporów⁶. Arbitraż czerpie swoje umocowanie z woli stron sporu, które w ten sposób wyłączają jurysdykcję sądu państwowego⁷. Rozstrzygnięcie sądu arbitrażowego ma jednak dla nich charakter wiążący i ostateczny⁸.

Wskazuje się, że istotą sądownictwa polubownego jest przyznanie stronom prawa do rozstrzygnięcia sporu powstałego między nimi przez sąd niepaństwowy, którym może być pojedynczy arbiter, grupa osób lub instytucja niepaństwowa, oraz zrównanie mocy takiego rozstrzygnięcia z mocą wyroku sądu państwowego⁹. Wyrok sądu polubownego nadaje się bowiem do przymusowego wykonania¹⁰.

⁴ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/arbitraz%C5%BC.html> (dostęp: 24.03.2022 r.).

⁵ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/arbiter.html> (dostęp: 24.03.2022 r.).

⁶ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 8; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 1; A. Budniak-Rogała, *Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym*, Wrocław 2015, s. 33.

⁷ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 8; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 1; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 29.

⁸ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 11.

⁹ W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1972, s. 603; S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 17; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 2; Podobnie: R. Kuratowski, *Sądownictwo polubowne*, Warszawa 1932, s. 4; F. Zedler, *Zapis na sąd polubowny* [w:] *Umowy w obrocie gospodarczym*, red. A. Koch, J. Napierała, Kraków 2006, s. 384; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 16–17; B. Kordasiewicz, W. Sadowski, *Postępowanie w sprawach o uznanie i stwierdzenie wykonalności orzeczeń sądów polubownych w Polsce. Uwagi na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2007/2, s. 537.

¹⁰ B. Kordasiewicz, W. Sadowski, *Postępowanie...*, s. 537; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 11.

Do konstytutywnych elementów sądownictwa polubownego należą zatem: rozstrzyganie sporów prawnych, niepaństwowy charakter, zgodna wola stron sporu jako podstawa skierowania go do arbitrażu i zaopatrzenie rozstrzygnięcia sądu polubownego w moc równą wyrokowi sądu państwowego¹¹.

Poglądy wyrażane w polskim piśmiennictwie są zbieżne z doktryną zagraniczną. Przedstawiciele doktryny francuskiej wskazują, że arbitraż polega na rozstrzyganiu sporów dotyczących praw dwóch lub więcej osób przez osobę lub osoby trzecie (arbitrów), które swoje umocowanie czerpią z prywatnej umowy, nie zaś z delegowania kompetencji ze strony państwa¹². Arbitrzy rozpoznają spór na podstawie takiej prywatnej umowy¹³.

Nieco odmienną definicję podają prawnicy z krajów *common law*. Wskazują oni, że celem arbitrażu jest rozstrzygnięcie sporu między dwoma zważnionymi stronami, które nie mogą rozwiązać go samodzielnie w drodze ugody, decydują się na powierzenie go prywatnej osobie trzeciej do rozstrzygnięcia¹⁴. Definicja silnie akcentuje element adjudykacyjny. Trzeba zwrócić uwagę na to, że istnieje szerszy problem dotyczący tego, czy arbitraż z powodu swojego adjudykacyjnego charakteru może zostać sklasyfikowany jako jedna z metod ADR. Jest to zagadnienie sporne¹⁵. W doktrynie zauważalny jest dwugłos w tej materii¹⁶.

ADR-y to inaczej alternatywne metody rozwiązywania sporów (ang. *alternative dispute resolution*). Przyjmuje się, że do ADR-ów zalicza

¹¹ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 17; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 36; A. Orzeł-Jakubowska, *Sądownictwo polubowne w świetle standardów konstytucyjnych*, LEX 2021, rozdział I.1.1.

¹² J. Poudret, S. Besson, *Droit compare de l'arbitrage international*, Bruksela 2002, s. 3 za: Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 1.

¹³ Fouchard, Gaillard, Berman *on International Commercial Arbitration*, red. E. Gaillard, J. Savage, Haga 1999, s. 9.

¹⁴ N. Blackaby, C. Partasides, A. Redfern, M. Hunter, *Redfern and Hunter on International Arbitration*, Oxford 2015, s. 2.

¹⁵ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 23; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 24–25.

¹⁶ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 33.

się negocjacje, mediację oraz koncyliację. Nie ma natomiast zgody co do tego, czy do tej listy można dopisać arbitraż¹⁷. W krajach *common law*, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, przyjmuje się, że arbitraż należy do grupy ADR¹⁸. Jest bowiem alternatywą dla sądownictwa państwowego¹⁹.

W Europie natomiast do metod ADR zalicza się negocjacje, mediację i koncyliację z wyłączeniem arbitrażu²⁰. Komisja Europejska w swojej zielonej księdze z 2002 r. analizującej sytuację i stan rozwoju ADR-ów w poszczególnych krajach UE, wyłączyła z ich zakresu arbitraż²¹. Powodem, dla którego wyklucza się arbitraż z postępowań ADR, jest przede wszystkim jego adjudykacyjny charakter i możliwość narzucenia wykonania wyroku sądu polubownego w drodze przymusu państwowego, podczas gdy przy mediacji czy koncyliacji to strony sporu starają się z pomocą osoby trzeciej wypracować wspólne stanowisko²². Część komentatorów traktuje również sądownictwo polubowne jako rodzaj postępowania cywilnego²³.

Czasami powyższe koncepcje nazywa się wprost modelem amerykańskim ADR oraz modelem europejskim ADR²⁴. Podział ten ostatnio zdaje się jednak tracić na znaczeniu. Dyrektywa 2013/11/UE, która odnosi się wprost do postępowań ADR z udziałem konsumentów, wskazuje w art. 2

¹⁷ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 31; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 33.

¹⁸ M. Moses, *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*, Nowy Jork 2012, s. 14; R. Morek, *ADR – Alternatywne metody rozwiązywania sporów w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2004, s. 1.

¹⁹ M. Moses, *The Principles...*, s. 14.

²⁰ M. Moses, *The Principles...*, s. 14.

²¹ Zielona księga Komisji Europejskiej z 19.04.2002 w sprawie alternatywnych metod rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych i handlowych (COM 2002) 196; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 29.

²² R. Morek, *ADR...*, s. 2; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 56–57; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 36; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 31; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 25.

²³ T. Ereciński [w:] T. Ereciński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, Warszawa 2017, s. 818; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 23–24.

²⁴ M. Moses, *The Principles...*, s. 14; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 33.

ust. 1, że podmioty ADR²⁵ rozstrzygając spór, mogą proponować lub narzucać rozstrzygnięcie danego sporu lub też mogą doprowadzać do spotkania stron w celu ułatwienia polubownego rozwiązania sprawy. Z drugiej strony motyw 23 preambuły dyrektywy 2013/11/UE wskazuje, że nie znajdzie ona zastosowania do negocjacji prowadzonych pomiędzy stronami sporu. Wobec powyższego wówczas gdy dyrektywa 2013/11/UE posługuje się pojęciem postępowania ADR, należy przyjąć, że chodzi również o arbitraż, gdyż podmiot ADR ma też, po spełnieniu odpowiednich przesłanek, możliwość narzucenia swojej decyzji stronom postępowania²⁶. Taki model pozasądowego rozstrzygania sporów z konsumentami przyjął także polski ustawodawca, implementując dyrektywę 2013/11/UE do polskiego porządku prawnego²⁷.

Współczesny ruch ADR również zdaje się poszerzać katalog alternatywnych metod rozwiązywania sporów o arbitraż²⁸. Do ADR-ów zalicza się przecież metody hybrydowe (np. Med.-Arb.), które także mają w sobie elementy właściwe dla postępowania arbitrażowego²⁹. W rezultacie, za T. Erecińskim oraz K. Weitzem, bardziej przekonuje pogląd, że arbitraż jest jedną z metod ADR³⁰.

²⁵ Zgodnie z art. 4 ust. 1 lit. h dyrektywy 2013/11/UE podmiotem ADR w rozumieniu tej dyrektywy jest każdy podmiot, bez względu na nazwę, utworzony na stałe i oferujący rozstrzygnięcie sporu w ramach postępowania ADR.

²⁶ M. Rządkowski, *ADR w sporach konsumenckich w świetle implementacji dyrektywy 2013/11/UE*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2016/3, s. 64.

²⁷ Zob. art. 3 pkt 3 oraz art. 42 ustawy z 23.09.2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich.

²⁸ Ł. Błaszczak, *Wyrok sądu polubownego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 144–145.

²⁹ Med.-Arb. (skrót od *Mediation-Arbitration*) to metoda rozwiązywania sporu, zawierająca w sobie zarówno elementy postępowania mediacyjnego, jak i arbitrażowego. Jest to proces dwustopniowy. Jeżeli w ramach pierwszego etapu, który obejmuje mediację, strony nie dojdą do porozumienia, spór rozpoznawany jest w ramach postępowania arbitrażowego (Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 32).

³⁰ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 26; T. Ereciński [w:] *Kodeks...*, red. T. Ereciński, s. 818–819; Ł. Błaszczak, *Wyrok...*, s. 145.

Ponadto spór poddany pod arbitraż musi mieć charakter sporu prawnego³¹. Zatem nie będzie dotyczył tzw. arbitrażu eksperckiego czy opinii arbitrażowej, gdzie przedmiotem sporu są kwestie natury technicznej³².

Podstawą skierowania sporu do rozpoznania przez sąd polubowny jest umowa stron – zapis na sąd polubowny³³. W literaturze można znaleźć różne określenia: „zapis na sąd polubowny”, „kompromis”, „umowa arbitrażowa” czy „klauszula arbitrażowa”³⁴. Terminem „zapis na sąd polubowny” posługuje się polski ustawodawca w Kodeksie postępowania cywilnego (np. w art. 1161 § 1)³⁵. Pojęcie „umowa arbitrażowa” (ang. *arbitration agreement*) jest synonimem określenia „zapis na sąd polubowny”³⁶. Inaczej sprawa wygląda w przypadku kompromisu czy klauszuli arbitrażowej³⁷.

³¹ K. Weitz [w:] *Kodeks...*, red. T. Ereciński, s. 853; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 94.

³² A. Szumański definiuje tzw. arbitraż ekspercki jako metodę rozstrzygania sporów, gdzie powołani przez strony sporu eksperci rozstrzygają spór pozaprawny, np. spór techniczny, technologiczny, organizacyjny. Rozstrzygnięcie takiego sporu nie ma wpływu na powstanie, zmianę lub ustanie stosunku prawnego pomiędzy stronami. Ł. Błaszczak oraz M. Ludwik w przypadku tzw. opinii arbitrażowej wskazują, że najczęściej jest sporządzana w sytuacji, w której strony w umowie przewidują możliwość określenia przedmiotu, sposobu wykonania, miejsca spełnienia świadczenia lub wysokości świadczeń przez niezależną osobę trzecią i w drodze opinii te parametry określa arbiter. Powyższe rozstrzygnięcia nie mają jednak mocy równej wyrokowi sądu polubownego (A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 11; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 41; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 94–95; K. Weitz [w:] *Kodeks...*, red. T. Ereciński, s. 853–854).

³³ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 76; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 9.

³⁴ A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 84; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 77; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 9–10.

³⁵ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 77; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 84.

³⁶ A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 84; S. Dalka, *Sądownictwo...*, s. 47; M. Tomaszewski, *Umowa o arbitraż, podstawowe problemy prawne*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1994/1, s. 13–14.

³⁷ A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 82.

Kompromis jest umową arbitrażową, która zostaje zawarta po powstaniu sporu³⁸. W takiej umowie strony decydują się na poddanie już istniejącego pomiędzy nimi sporu pod arbitraż³⁹. Klauzula arbitrażowa nie jest natomiast oddzielną umową, a dodatkowym postanowieniem w umowie zawartej między stronami⁴⁰. Umowa, w której znajduje się taka klauzula, nazywana jest umową główną czy też umową podstawową (ang. *main contract, underlying contract, container contract*)⁴¹. W polskim Kodeksie postępowania cywilnego używa się określenia „umowa podstawowa” (zob. art. 1180 § 1).

Często wskazuje się, że postępowanie arbitrażowe jest pożądaną metodą rozwiązywania sporów o charakterze gospodarczym⁴². Charakter handlowy czy gospodarczy sporów nie jest, co prawda, immanentną cechą arbitrażu, jednakże art. I ust. 3 konwencji nowojorskiej przyznaje państwom-sygnatariuszom możliwość ograniczenia zakresu tej konwencji jedynie do arbitrażu handlowego⁴³. Oznacza to, że hipotetycznie w jakimś państwie, które jest stroną konwencji nowojorskiej, uznanie lub wykonanie wyroku sądu polubownego o charakterze niehandlowym może nie być możliwe⁴⁴.

Poza arbitrażem handlowym można wyróżnić też inne jego rodzaje, jak arbitraż konsumencki czy pracowniczy, które z powodzeniem funkcjo-

³⁸ K. Weitz [w:] *Kodeks...*, red. T. Ereciński, s. 853; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 10; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 77; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 78; R. Morek, A. Budniak-Rogała [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2018, art. 1161, nb 3.

³⁹ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 77.

⁴⁰ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 77.

⁴¹ *International Commercial Arbitration in New York*, red. J. Carter, J. Fellas, Nowy Jork 2010, s. 139; E. Brunet, R. Speidel, J. Sternlight, S. Ware, *Arbitration Law in America. A Critical Assessment*, Nowy Jork 2006, s. 96–97; J. Graves, Y. Davydan, *Competence-Competence and Separability – American Style* [w:] *International Arbitration and International Commercial Law. Synergy, Convergence and Evolution*, red. S. Kröll, L. Mistelis, P. Perales Viscasillas, V. Rogers, Alphen aan den Rijn 2011, s. 176.

⁴² A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 85–87; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 48; N. Blackaby, C. Partasides, A. Redfern, M. Hunter, *Redfern...*, s. 11.

⁴³ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 12.

⁴⁴ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 12–13.

nują chociażby w Stanach Zjednoczonych⁴⁵. Można sobie również wyobrazić, że dwie osoby zawierają między sobą umowę niezwiązaną z żadną działalnością gospodarczą, w której postanawiają poddać ewentualne przyszłe spory wynikłe z takiej umowy pod arbitraż. Arbitraż w tym wypadku także nie będzie miał charakteru handlowego czy gospodarczego.

Przepisy polskiego Kodeksu postępowania cywilnego (art. 1157 i n.) nie uzależniają zdatności arbitrażowej sporów od ich handlowego czy gospodarczego charakteru⁴⁶. Z pewnymi ograniczeniami możliwe jest rozpoznanie w arbitrażu spraw o charakterze pracowniczym czy konsumenckim⁴⁷. Z założenia jednak relacja między przedsiębiorcą i konsumentem oraz pracownikiem i pracodawcą ma charakter asymetryczny. Przedsiębiorca czy pracodawca uważany jest za silniejszą stronę stosunku prawnego. Dlatego też możliwość poddania sporu pracowniczego czy konsumenckiego pod arbitraż jest ograniczona.

Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego wskazują, że skierowanie sprawy do arbitrażu w przypadku sporów pracowniczych i konsumenckich możliwe jest jedynie w drodze kompromisu, po zaistnieniu sporu, i jedynie przy zachowaniu jego formy pisemnej (zob. odpowiednio art. 1164 oraz art. 1164¹)⁴⁸. O momencie powstania sporu można mówić, gdy strony nie są zgodne między sobą co do pewnej kwestii dotyczącej łączącego je stosunku prawnego i można się spodziewać, że w najbliższej przyszłości dojdzie do wszczęcia postępowania z ich udziałem⁴⁹.

Dodatkowo w zapisie na sąd polubowny sporządzonym z konsumentem pod rygorem nieważności należy wskazać, że stronom znane są skutki

⁴⁵ M. Rządkowski, *ADR w sporach...*, s. 64; A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 26–28; M. Bialecki, *Mediacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 21.

⁴⁶ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 13; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 157.

⁴⁷ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 97, 106–107, 110; M. Rządkowski, *ADR w sporach...*, s. 64.

⁴⁸ K. Weitz [w:] *Kodeks...*, red. T. Ereciński, s. 875–879; R. Kulski, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Kraków 2006, s. 71.

⁴⁹ K. Weitz [w:] *Kodeks...*, red. T. Ereciński, s. 878.

zawarcia zapisu, w szczególności co do mocy prawnej wyroku sądu polubownego lub ugody przed tym sądem zawartej. Przepisy art. 1164¹ § 1 i 2 k.p.c., wprowadzające powyższy wymóg, stanowią implementację dyrektywy 2013/11/UE do prawa polskiego⁵⁰.

Szczegółowe omówienie powyższych kwestii znacznie wybiegałoby jednak poza ramy opracowania, które obejmie głównie arbitraż handlowy. Po pierwsze dlatego, że rozwój arbitrażu jako metody rozwiązywania sporów postępował wraz z rozwojem handlu międzynarodowego⁵¹. Po drugie, choć faktycznie nie jest to regułą, arbitraż dotyczy głównie stosunków gospodarczych między przedsiębiorcami⁵². Po trzecie, koncepcje rozszerzonej skuteczności zapisu na sąd polubowny wypracowane zostały w dużej mierze przez orzecznictwo sądów polubownych na tle międzynarodowych sporów handlowych. Ograniczenie przedmiotu rozważań do arbitrażu handlowego pozwoli na przyjęcie założenia, że pomiędzy stronami sporu nie występuje asymetria sił, zauważalna w sporach pracowniczych czy konsumenckich, mogąca krępować ich autonomię.

Autonomia woli stron w arbitrażu ma charakter fundamentalny, nie jest jednak absolutna⁵³. Jest limitowana przez ustawodawstwo państwowe⁵⁴. Przede wszystkim prawo danego państwa musi zezwalać na taką metodę rozstrzygania sporów i przyznać stronom uprawnienie do wyłączenia kognicji sądu państwowego⁵⁵. Przykładem takiego ograniczenia jest wymóg zdadności arbitrażowej sporu⁵⁶.

⁵⁰ M. Rządkowski, *ADR w sporach...*, s. 60–61.

⁵¹ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 13.

⁵² A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 13; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 48.

⁵³ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 23–24; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 15.

⁵⁴ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 15.

⁵⁵ W. Siedlecki, *Postępowanie...*, s. 603; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 36; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 24.

⁵⁶ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 15; A. Orzeł-Jakubowska, *Sądownictwo...*, rozdział II.3.6.

Zdatność arbitrażowa sporu to możliwość rozpoznania przez sąd polubowny odpowiedniej kategorii spraw⁵⁷. Powodem, dla którego część sporów nie może być rozpoznana przez sąd polubowny, jest dążenie przez lokalnego ustawodawcę do ochrony określonych wartości, którym przyznaje prymat w zetknięciu z autonomią woli stron⁵⁸. K. Youssef wskazuje na silną zależność między zdatnością arbitrażową sporów a ochroną porządku publicznego⁵⁹.

Przez pojęcie klauzuli porządku publicznego należy rozumieć sytuację, w której wyrok sądu polubownego jest sprzeczny z podstawowymi zasadami porządku prawnego danego kraju, przez co nie może zostać uznany lub wykonany albo też może zostać z tego powodu uchylony⁶⁰.

Problem zdatności arbitrażowej pod prawem polskim normuje przepis art. 1157 k.p.c. Warto zwrócić uwagę, że w 2019 r. był on przedmiotem gruntownej nowelizacji⁶¹. Zgodnie z brzmieniem art. 1157 k.p.c. sprzed nowelizacji, jeżeli przepis szczególny nie stanowił inaczej, strony mogły poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spory o prawa majątkowe lub spory o prawa niemajątkowe, mogące być przedmiotem ugody sądowej, z wyjątkiem spraw o alimenty. Spory, jakie mógł rozpoznać sąd polubowny, musiały mieć zatem zdatność ugodową⁶².

Wskazywano przy tym na niefortunne sformułowanie przepisu, które powodowało wątpliwości interpretacyjne. Kwestią dyskusyjną było to, czy test zdatności ugodowej dotyczył wszystkich sporów, zarówno

⁵⁷ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 116; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 15; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 181–182.

⁵⁸ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 282.

⁵⁹ K. Youssef [w:] *Arbitrability: International and Comparative Perspectives*, red. L. Mistelis, S. Brekoulakis, Alphen aan den Rijn 2009, s. 49–50; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 97.

⁶⁰ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 66; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 281.

⁶¹ Art. 2 pkt 18 pr. ogr. reg.

⁶² A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 10; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 196–197; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 97–98; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 63; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 119.

o prawa majątkowe, jak i niemajątkowe⁶³. Problem ten rozstrzygnął ustawodawca wraz z nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego⁶⁴. Zdatność arbitrażową przyznano wszelkim sprawom majątkowym z wyłączeniem spraw o alimenty. Natomiast test zdatności ugodowej determinującej zdatność arbitrażową zastrzeżono jedynie dla spraw o prawa niemajątkowe. Widać w tym miejscu inspirację polskiego ustawodawcy rozwiązaniami niemieckimi (zob. § 1030 ust. 1 ZPO⁶⁵).

W celu lepszego zrozumienia istoty zdatności arbitrażowej można odnieść się także do rozwiązań z innych krajów w tym zakresie. W prawie szwajcarskim każdy spór dotyczący praw majątkowych ma zdatność arbitrażową⁶⁶. Prawo holenderskie wskazuje, że przedmiotem zapisu na sąd polubowny mogą być spory wynikające ze stosunku umownego i pozaumownego. Jednakże porozumienie dotyczące arbitrażu nie może dotyczyć tych stosunków prawnych, którymi strony nie mogą swobodnie dysponować⁶⁷. W ustawodawstwie japońskim, jeśli prawo nie stanowi inaczej, umowa arbitrażowa będzie ważna o tyle, o ile będzie dotyczyć sporu cywilnoprawnego, który może być rozwiązany w drodze ugody. Z tych spraw wyłączony są rozwód i separacja⁶⁸.

Dość rozbudowaną definicję zdatności arbitrażowej zawiera prawo chińskie. Przepisy chińskiej ustawy arbitrażowej z 1994 r. wskazują w art. 2, że zdatność arbitrażową posiadają spory wynikające z umów i inne spory dotyczące praw oraz interesów majątkowych pomiędzy osobami fizycznymi, osobami prawnymi i innymi osobami o równoważnym

⁶³ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 120–121; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 99–100; A. Budniak-Rogała, *Charakter...*, s. 66; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 197; R. Morek, *Mediacja i arbitraż (art. 183¹–183¹⁵, 1154–1217 KPC). Komentarz*, Warszawa 2006, s. 115.

⁶⁴ Art. 2 pkt 18 pr. ogr. reg.

⁶⁵ Tłumaczenie: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html (dostęp: 24.03.2022 r.).

⁶⁶ Art. 177 ust. 1 szwajcarskiego Prawa prywatnego międzynarodowego z 1987 r. za: T. Várady, J. Barceló, *International Commercial Arbitration. A Transnational Perspective. Documents Supplement*, West 2012, s. 130.

⁶⁷ Art. 1020 pkt 3 księgi czwartej holenderskiego Kodeksu postępowania cywilnego.

⁶⁸ Art. 13 japońskiej ustawy arbitrażowej z 2003 r., Nr 138 (2003) za: T. Várady, J. Barceló, *International...*, *Documents Supplement*, s. 183.

statusie. Z kolei przepis art. 3 tej ustawy wskazuje, że przedmiotem arbitrażu nie mogą być spory małżeńskie, związane z adopcją, opieką, alimentacją czy sprawy spadkowe. Ponadto zdatności arbitrażowej nie mają sprawy, które należą do kompetencji organów administracyjnych⁶⁹.

Z powyższych przykładów, pochodzących z różnych stron świata, można wysnuć wiele wniosków. Przede wszystkim, że spory o charakterze handlowym między przedsiębiorcami posiadają uniwersalną zdatność arbitrażową⁷⁰. Spory arbitrażowe muszą dotyczyć praw, którymi strony mogą swobodnie dysponować. Zdatości arbitrażowej nie będą miały zazwyczaj spory dotyczące prawa osobowego czy prawa rodzinnego. Na gruncie prawa polskiego wyłączono wprost zdatność arbitrażową spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych. Nie mają one też zdatości ugodowej (art. 477¹² k.p.c.).

Nie zawsze jednak sama zdatność ugodowa sporu czy też jego majątkowy charakter wystarczą, aby przyjąć, że sprawa może być przedmiotem postępowania arbitrażowego. Niektóre systemy prawne do niedawna jeszcze odmawiały przyznania zdatości arbitrażowej sprawom, w których pojawiał się chociażby problem naruszenia prawa antymonopolowego, co wynikało z potrzeby ochrony porządku publicznego⁷¹. Jednakże i tu można współcześnie dostrzec pewną globalną tendencję do rozszerzania katalogu spraw, jakie mogą być rozpoznawane w postępowaniu przed sądem polubownym⁷².

Za zdatnością arbitrażową sporów, w których może pojawić się kwestia naruszenia prawa konkurencji, opowiedział się amerykański Sąd Najwyższy w sprawie *Mitsubishi Motors Corp. v. Soler Chrysler-Plymouth*,

⁶⁹ Art. 2 i 3 chińskiej ustawy arbitrażowej z 31.08.1994 r., Nr 31 (1994) za: T. Várady, J. Barceló, *International..., Documents Supplement*, s. 249.

⁷⁰ N. Blackaby, C. Partasides, A. Redfern, M. Hunter, *Redfern...*, s. 11.

⁷¹ *American Safety Equipment Corp. v. J.P. Maguire & Co.*, 391 F.2d 821 (2nd Cir. 1986) (USA); B. Braun, *The Arbitration of Federal Domestic Antitrust Claims: How Safe is the American Safety Doctrine?*, „16 Pepperdine Law Review” 1989/5, s. 235.

⁷² K. Youssef [w:] *Arbitrability: International...*, s. 47–48; A. Budniak-Rogala, *Charakter...*, s. 63.

Inc.⁷³ W sprawie Mitsubishi pozwany wniósł przeciwko powodom powództwo wzajemne, opierając roszczenie na amerykańskim prawie antymonopolowym. Pozwany podnosił, że powodowie przez uniemożliwienie pozwanemu sprzedaży na nowych rynkach samochodów, które pozwany miał nabywać od powodów, naruszyli amerykańskie prawo antymonopolowe (The Sherman Act⁷⁴). Takie działanie miało na celu podzielenie rynku przez powodów i ograniczenie wymiany handlowej⁷⁵. W rezultacie z przyczyny spadku popytu na rynkach, na których pozwany dotychczas zajmował się dystrybucją pojazdów zakupionych od powodów, nie mógł on wykonać w ustalonym zakresie umowy zakupu samochodów, w której znajdowała się klauzula arbitrażowa. Sąd przyjął, że i takie spory, przy odpowiednio sformułowanej klauzuli arbitrażowej, mogą zostać rozpoznane przez arbitrów.

Również w sprawie *Eco Swiss China Time Ltd. v. Benetton International NV* Trybunał Sprawiedliwości UE podzielił pogląd o zdolności arbitrażowej sporów, w których może pojawić się problem naruszenia unijnego prawa konkurencji. Trybunał wskazał jednak, że zignorowanie prawa konkurencji UE przez sąd arbitrażowy powinno być podstawą uchylecia wyroku sądu polubownego lub też odmowy jego wykonania⁷⁶.

W ostatnich latach także na gruncie prawa polskiego pojawił się spór o zdolność arbitrażową takich spraw⁷⁷. Sąd Najwyższy w jednym ze swoich postanowień opowiedział się za możliwością rozpoznania przez arbitrów sporu wynikającego z czynu nieuczciwej konkurencji określonego

⁷³ *Mitsubishi Motors Corp. v. Soler Chrysler-Plymouth, Inc.*, 473 U.S. 614 (1985); szerzej: D. Donovan, A. Greenwalt [w:] *Pervasive Problems in International Arbitration*, red. J. Lew, L. Mistelis, Alphen aan den Rijn 2006, s. 11–60.

⁷⁴ The Sherman Antitrust Act of 1890 (26 Stat. 209, 15 U.S.C. § 1–7).

⁷⁵ W przytoczonej sprawie powodowie nie wyrazili zgody na to, aby pozwany dystrybuował pojazdy zakupione od powodów na innych rynkach niż ustalone w umowie.

⁷⁶ Wyrok TSUE z 1.06.1999 r., C-126/97, *Eco Swiss China Time Ltd. v. Benetton International NV*, ECLI:EU:C:1999:269.

⁷⁷ Szerzej za zdolnością arbitrażową takich spraw: P. Nowaczyk, S. Syp, *Arbitraż a prawo konkurencji – wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2013/2, s. 87–89; odmiennie zdaje się: T. Bagdziński, *Arbitraż a prawo konkurencji – głos w dyskusji (artykuł polemiczny)*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2015/4, s. 73–74.

w art. 15 ust. 1 pkt 4 u.z.n.k., polegającego na pobieraniu innych niż marża handlowa opłat z tytułu dopuszczenia towarów do sprzedaży⁷⁸. Sąd Najwyższy uznał, że zapis na sąd polubowny zamieszczony w umowie handlowej miał formułę wystarczająco pojemną, aby objąć nim też spory wynikające z czynu nieuczciwej konkurencji, który związany był z wykonaniem postanowień umowy⁷⁹. Niezależnie bowiem od tego, czy dane zachowanie naruszające prawo konkurencji może być przedmiotem postępowań administracyjnych prowadzonych przez organy państwowe, należy opowiedzieć się za przyznaniem zdatności arbitrażowej sporom pomiędzy podmiotami prawa prywatnego w zakresie cywilnoprawnych konsekwencji takich naruszeń⁸⁰.

Na tym tle interesująco przedstawia się zagadnienie zdatności arbitrażowej spraw regulacyjnych, rozpoznawanych chociażby przez sąd ochrony konkurencji i konsumentów (art. 479²⁸ § 1 k.p.c.). W świetle unormowań Kodeksu postępowania cywilnego należałoby takim sprawom odmówić zdatności arbitrażowej. Już wcześniej wskazywano, że spory arbitrażowe muszą dotyczyć praw, którymi strony mogą swobodnie dysponować. W dawniejszej literaturze dodawano przy tym, że rozporządzalność przedmiotem sporu nie może wykraczać poza zakres swobody stron w kształtowaniu treści stosunków prawnych wyznaczony przez cywilne prawo materialne⁸¹. Tymczasem charakter spraw rozpoznawanych na skutek odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów nie spełnia takiego wymogu. Takie sprawy, choć są sprawami cywilnymi w sensie formalnym, nie są sporami cywilnymi w znaczeniu materialnym. Organ państwowy, który wydał zaskarżoną decyzję, działa z mocy swej władzy zwierzchniej i realizuje interes publiczny⁸².

⁷⁸ Postanowienie SN z 17.10.2012 r., I CSK 119/12, LEX nr 1242989.

⁷⁹ Postanowienie SN z 17.10.2012 r., I CSK 119/12; postanowienie SA w Poznaniu z 11.04.2013 r., I ACz 592/13, LEX nr 1313387.

⁸⁰ S. Syp, *Arbitraż a prawo konkurencji – w odpowiedzi doktorowi Tomaszowi Bagdzińskiemu*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2015/5, s. 75; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 230.

⁸¹ B. Dobrzański [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975, s. 1006; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 225, 227.

⁸² W. Popiołek, *Zdatność arbitrażowa sporów o prawa majątkowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2020/6, s. 4–12.

W związku z powyższym takie sprawy nie mają również zdolności ugodowej⁸³. Co prawda nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 2019 r. wprowadziła możliwość zawarcia ugody w sprawach z odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów (art. 479^{30a} k.p.c.)⁸⁴, nie można jej jednak traktować jako ugody o charakterze prywatnoprawnym. W piśmiennictwie podkreśla się, że ustawodawca w tym wypadku niefortunnie posłużył się określeniem „ugoda”, gdyż nie jest to ugoda w rozumieniu prawa cywilnego⁸⁵. Takie porozumienie jest zawierane między organem, który wydał decyzję administracyjną (Prezesem UOKiK), a jej adresatem i ma charakter publicznoprawny⁸⁶.

Podsumowując, należy uznać, że arbitraż jest prywatną metodą rozstrzygania sporów prawnych przez sąd niepaństwowy (sąd polubowny), realizowaną na podstawie zgodnej woli stron umowy, dozwoloną przez ustawodawstwo państwowe. Zazwyczaj jest spotykany w obrocie dwustronnie profesjonalnym i dotyczy sporów wynikających z umów handlowych. Należy do grupy alternatywnych metod rozstrzygania sporów (ADR). Postępowanie arbitrażowe kończy się wiążącym dla stron rozstrzygnięciem o mocy równej wyrokowi sądu państwowego⁸⁷. Sformułowanie takiej definicji na potrzeby niniejszej publikacji jest wystarczające.

2. Rys historyczny

Arbitraż jako metoda rozwiązywania sporów znany był już w starożytności, jednakże wyobrażenie o nim znacznie różniło się od współczesnego⁸⁸. Pomysł, aby dwie zwaśnione strony wybrały bezstronną osobę

⁸³ G. Jędrejek, M. Orecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505*³⁹, red. T. Wiśniewski, LEX 2021, art. 479^{30a}, nb 3.

⁸⁴ Art. 2 pkt 4 pr. ogr. reg.

⁸⁵ G. Jędrejek, M. Orecki [w:] *Kodeks...*, red. T. Wiśniewski, art. 479^{30a}, nb 3.

⁸⁶ G. Jędrejek, M. Orecki [w:] *Kodeks...*, red. T. Wiśniewski, art. 479^{30a}, nb 2.

⁸⁷ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 8.

⁸⁸ R. Wojciechowski, *Wybrane zagadnienia arbitrażu w doktrynie prawnej XII i XIII wieku*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2007/7, s. 319.

trzecią, która rozstrzygnie między nimi spór, jest tak stary jak najstarsze organizacje społeczne.

W prawie rzymskim nie przyznawano orzeczeniom sądu polubownego powagi rzeczy osądzonej. Orzeczenie takie nie wywierało także skutków procesowych, jakie współcześnie wywiera wyrok sądu polubownego, w tym zwłaszcza nie było mowy o zaopatrzeniu takiego orzeczenia w moc wyroku sądu państwowego⁸⁹. Badacze wskazują jednak, że pomimo powyższych różnic istniały także podobieństwa między tamtym wyobrażeniem o arbitrażu i tym współczesnym, np. oparcie kompetencji sądu polubownego na umowie stron czy funkcjonująca w arbitrażu zasada równości stron⁹⁰. Ponadto już wtedy doszukiwano się podobieństw między sądownictwem państwowym i sądownictwem polubownym w roli, jaką pełni arbiter, choć o żadnym zrównaniu z pozycją sędziego państwowego nie mogło być mowy⁹¹.

Pierwsze sygnały zwiastujące bardziej nowoczesne myślenie o arbitrażu jako metodzie rozwiązywania sporów, konkurencyjnej do sądownictwa państwowego, pojawiły się w czasie Wielkiej Rewolucji Francuskiej⁹². W sierpniu 1790 r.⁹³ we Francji przyjęto zasadę niewprowadzania regulacji, które mogłyby podważyć albo ograniczyć skuteczność umów o arbitraż. Nie trwało to jednak długo. Trend rozwojowy został cofnięty w XIX wieku i poddany restrykcjom już w epoce napoleońskiej⁹⁴. Podobnie było w innych krajach. Sądy amerykańskie jeszcze w XIX w. traktowały umowę o arbitraż jako wyłączenie sądów państwowych z jurysdykcji (ang. *ouster of jurisdiction*), co świadczy o dużej nieufności sądownictwa państwowego do sądownictwa polubownego w tamtym czasie⁹⁵.

⁸⁹ R. Wojciechowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 319.

⁹⁰ R. Wojciechowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 319.

⁹¹ R. Wojciechowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 321.

⁹² J. Delvolvé, J. Rouche, G. Pointon, *French Arbitration Law and Practice*, Haga 2003, s. 3.

⁹³ Prawo z 16–24 sierpnia 1790 r. za: J. Delvolvé, J. Rouche, G. Pointon, *French Arbitration...*, s. 3–4.

⁹⁴ J. Delvolvé, J. Rouche, G. Pointon, *French Arbitration...*, s. 3–4.

⁹⁵ *Insurance Co. v. Morse*, 1874, 20 Wall. 445, 451, 22 L.Ed.365 (USA); A. Nussbaum, *The Separability Doctrine in American and Foreign Arbitration*, „New York University Law Quarterly Review” 1939–1940/17, s. 609.

Zmiana w postrzeganiu sądownictwa arbitrażowego rozpoczęła się w XX w. i cały czas ewoluje⁹⁶. W pierwszej połowie XX w. w wielu krajach dało się zauważyć tendencję polegającą na przychylniejszym traktowaniu arbitrażu. Amerykańska federalna ustawa arbitrażowa, uchwalona w 1925 r., faworyzuje nawet arbitraż jako metodę rozwiązywania sporów⁹⁷. Powyższe trendy znalazły również swoje odzwierciedlenie w regulacjach międzynarodowych.

Pierwszą globalną wielostronną konwencją sporządzoną pod auspicjami Ligi Narodów, mającą wpływ na rozwój międzynarodowego arbitrażu handlowego, był Protokół o klauzulach arbitrażowych podpisany w Genewie 24.09.1923 r. Zasadniczym celem protokołu genewskiego było zobowiązanie państw-sygnatariuszy do wzajemnego uznawania zapisów na sąd polubowny zawartych pomiędzy stronami pochodzącymi z tych państw⁹⁸. Z art. 1 protokołu genewskiego wynikało, że zakres regulacji obejmował strony podlegające prawodawstwu różnych państw i dotyczył w pierwszej kolejności sporów handlowych oraz pozostałych, które miały zdadność arbitrażową⁹⁹. Można więc powiedzieć, że protokół genewski dotyczył głównie umów o arbitraż funkcjonujących w przestrzeni międzynarodowego arbitrażu handlowego¹⁰⁰.

Następnym aktem prawnym o charakterze międzynarodowym była Konwencja genewska z 26.09.1927 r. o wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych. Zgodnie z nią domaganie się wykonania w innym państwie konwencyjnym wyroku sądu polubownego wymagało tzw. podwójnego *exequatur*¹⁰¹. Strona wnosząc o uznanie lub wykonanie wyroku, musiała najpierw przedstawić dowód, że w kraju, w którym

⁹⁶ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 33.

⁹⁷ T. Carbonneau, *Toward a New Federal Law on Arbitration*, Nowy Jork 2014, s. 95; M. Rządkowski, *Doktryna autonomicznego charakteru klauzuli arbitrażowej w ujęciu prawnoporównawczym z uwzględnieniem ustawodawstw USA, Wielkiej Brytanii, Francji oraz Polski*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2015/3, s. 60–61.

⁹⁸ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 91; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 57; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 28.

⁹⁹ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 57.

¹⁰⁰ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 91.

¹⁰¹ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 28; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 94; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 58; Ł. Błaszczak, *Wyrok...*, s. 26.

doszło do wydania wyroku, jest on wykonalny¹⁰². Dopiero po spełnieniu takiego warunku sąd kraju, w którym strona wniosowała o uznanie lub wykonanie wyroku, mógł przystąpić do takiej procedury¹⁰³.

Z podwójnym *exequatur* zerwała całkowicie konwencja nowojorska¹⁰⁴. Zamiast tego wymienia ona enumeratywnie przesłanki odmowy uznania lub wykonania zagranicznego wyroku sądu polubownego¹⁰⁵. Ponadto, poza samym procesem uznawania i wykonywania orzeczeń arbitrażowych, część jej przepisów odnosi się też do ważności zapisu na sąd polubowny¹⁰⁶. Konwencja nowojorska ma kluczowe znaczenie dla rozwoju międzynarodowego arbitrażu handlowego przede wszystkim przez swój zasięg, gdyż obecnie liczy 159 państw-sygnatariuszy¹⁰⁷.

Charakter komplementarny do konwencji nowojorskiej miała przyjęta później konwencja europejska¹⁰⁸, która uzupełniła wiele kwestii będących przedmiotem regulacji konwencji nowojorskiej. Doprecyzowała m.in. wymogi sporządzenia zapisu na sąd polubowny czy rozwiązywania dotyczące prawa właściwego dla zdolności arbitrażowej stron¹⁰⁹.

Nie sposób też zapomnieć o wszelkich inicjatywach przyjmujących postać *soft law*. Największe znaczenie dla unifikacji regulacji arbitrażowych w poszczególnych państwach ma ustawa modelowa UNCITRAL z 21.12.1985 r. o międzynarodowym arbitrażu handlowym¹¹⁰, zmieniona następnie w 2006 r.¹¹¹ Pomimo tego, że implementacja ustawy modelowej UNCITRAL miała charakter dobrowolny, została inkorporowana do systemów prawnych ponad 80 państw¹¹². Również nowelizacja polskie-

¹⁰² A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 93.

¹⁰³ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 93.

¹⁰⁴ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 95–96; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 29.

¹⁰⁵ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 59.

¹⁰⁶ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 29; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 97.

¹⁰⁷ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 29.

¹⁰⁸ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 30–31.

¹⁰⁹ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 105.

¹¹⁰ UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985.

¹¹¹ Zmiana uchwalona przez UNCITRAL w dniu 7.07.2006 r. oraz zatwierdzona uchwałą Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 61/33 z 4.12.2006 r.

¹¹² T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 27.

go Kodeksu postępowania cywilnego w 2005 r. w zakresie przepisów dotyczących sądownictwa polubownego została oparta na przepisach ustawy modelowej UNCITRAL¹¹³.

Do regulacji o charakterze *soft law* należą też Zasady IBA dotyczące konfliktu interesów w międzynarodowym arbitrażu handlowym przyjęte 23.10.2014 r.¹¹⁴ oraz Regulamin IBA dotyczący przeprowadzania dowodów w międzynarodowym postępowaniu arbitrażowym z 17.12.2020 r.¹¹⁵ Rozwiązania typu *soft law* zdają się spełniać obecnie w międzynarodowym arbitrażu handlowym rolę nie do przecenienia¹¹⁶. Z jednej strony mają olbrzymi wpływ na rozwój regulacji arbitrażowych w poszczególnych krajach, z drugiej zaś kreują wśród uczestników obrotu międzynarodowego pewne spójne wyobrażenie o arbitrażu jako metodzie rozwiązywania sporów.

Ustawodawstwo arbitrażowe na ziemiach polskich również przeszło znaczącą ewolucję. Jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości przepisy dotyczące sądownictwa polubownego tradycyjnie znajdowały się w ustawach procedury cywilnej¹¹⁷. Przepisy dotyczące arbitrażu zostały w XIX w. wprowadzone do ustaw procesowych poszczególnych państw zaborczych (przepisy § 1025–1048 niemieckiej ustawy o procedurze cywilnej z 1877 r.; przepisy § 577–599 austriackiej ustawy procesowej; przepisy art. 1367–1400 rosyjskiej ustawy postępowania sądowego cywilnego z 1864 r.)¹¹⁸.

¹¹³ T. Ereciński, K. Weitz, *Sqd...*, s. 35.

¹¹⁴ IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration z 23.10.2014 r., https://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx (dostęp: 24.03.2022 r.).

¹¹⁵ IBA Rules on the Taking of Evidence in International Arbitration z 17.12.2020 r.; https://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx (dostęp: 24.03.2022 r.). Szerzej o roli Regulaminu IBA dotyczącego przeprowadzania dowodów w postępowaniu arbitrażowym: K. Czech, *Dowody i postępowanie dowodowe w międzynarodowym arbitrażu handlowym i inwestycyjnym. Zagadnienia wybrane*, LEX 2017, rozdział III.3.2.

¹¹⁶ N. Blackaby, C. Partasides, A. Redfern, M. Hunter, *Redfern...*, s. 66.

¹¹⁷ T. Ereciński, K. Weitz, *Sqd...*, s. 33.

¹¹⁸ T. Ereciński, K. Weitz, *Sqd...*, s. 33.

Polski ustawodawca kontynuował tę odziedziczoną tradycję. W 1930 r. przepisy dotyczące sądownictwa arbitrażowego w Polsce znalazły się w nowym Kodeksie postępowania cywilnego (art. 8 oraz art. 479–507 d.k.p.c.)¹¹⁹. Regulacja miała charakter obszerny i kompleksowy. Znalazły się w niej przepisy odnoszące się do zapisu na sąd polubowny, wyboru arbitrów, samego postępowania przed sądem polubownym, a także skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego¹²⁰. Zabrakło jednak przepisów dotyczących zagranicznych wyroków arbitrażowych¹²¹.

W Polsce powojennej w nowym Kodeksie postępowania cywilnego znalazły się przepisy dotyczące sądownictwa polubownego wzorowane na przepisach przedwojennych¹²². Mimo to, ze względu na realia polityczne i ekonomiczne w gospodarce społecznej, arbitraż nie mógł się rozwinąć jako pożądana metoda rozstrzygania sporów między przedsiębiorcami w relacjach wewnątrz krajowych¹²³. Pomimo usilnych prób wprowadzenia nowych ram prawnych dla sądownictwa polubownego po 1989 r., ostatecznie dopiero w 2005 r. uchwalono nowe przepisy dotyczące arbitrażu w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 1154–1217 k.p.c.), wzorowane na ustawie modelowej UNCITRAL z 1985 r.¹²⁴

¹¹⁹ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 33.

¹²⁰ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 33.

¹²¹ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 33.

¹²² T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 34.

¹²³ Takie niesprzyjające uwarunkowania nie przeszkadzały jednak w rozwoju międzynarodowemu arbitrażowi handlowemu, co potwierdza bogaty dorobek orzeczniczy Kolegium Arbitrów przy Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego (zob. szerzej: J. Jakubowski, *Rozstrzyganie sporów w polskim handlu zagranicznym*, „Palestra” 1965/5, s. 39 i n.).

¹²⁴ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 34–35.

3. Natura arbitrażu

Fundamentalne znaczenie dla niniejszego opracowania ma kwestia samej natury prawnej arbitrażu¹²⁵. Teorie dotyczące natury prawnej arbitrażu były szeroko omawiane przez praktyków międzynarodowego arbitrażu handlowego, jak również w rodzimej literaturze¹²⁶.

Wyróżnić można: 1) teorię kontraktową; 2) teorię jurysdykcyjną; 3) teorię mieszaną (kontraktowo-jurysdykcyjną); 4) teorię autonomiczną¹²⁷. Teoria autonomiczna dzieli się z kolei na relatywną i absolutną¹²⁸. Ciekawie powyższe teorie opisuje A. Wiśniewski, wskazując na teorię kontraktową jako najdawniejszą i nieco archaiczną, na pozostałe zaś jako poszczególne stadia rozwoju zapatrywań na temat natury arbitrażu¹²⁹. Autor ten proponuje też, aby teorię autonomiczną relatywną nazwać teorią integralną¹³⁰.

Opowiedzenie się za którąkolwiek z nich ma dalsze implikacje dla nauki o arbitrażu w ogóle, chociażby w kontekście statusu prawnego arbitrów czy charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny. Przyjęcie, że arbitraż ma charakter autonomiczny, będzie oznaczało m.in. opowiedzenie się za stanowiskiem o delokalizacji arbitrażu, podczas gdy zwolennicy teorii jurysdykcyjnej będą raczej opowiadali się za terytorialnością arbitrażu¹³¹.

¹²⁵ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 35–36.

¹²⁶ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 45; G. Petrochilos, *Procedural Law in International Arbitration*, Oxford 2004, s. 22; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 43.

¹²⁷ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 56; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 43–45; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 36–43; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 45–47; J. Zralek, *Znaczenie miejsca arbitrażu w erze globalizacji postępowania arbitrażowego*, Warszawa 2017, s. 1; A. Orzeł-Jakubowska, *Sądownictwo...*, rozdział I.2.1.

¹²⁸ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 43–46; A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 56. Jest to podział najczęściej podawany w nauce, nie jest jednak jedyny. W dalszej części opracowania zostaną przedstawione także pozostałe teorie. Szczegółowe omawianie ich wszystkich wybiegałoby jednak poza ramy publikacji.

¹²⁹ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 35–36.

¹³⁰ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 45–47.

¹³¹ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 44–45; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 146–147; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 46–47.

Teoria kontraktowa, nazywana również materialnoprawną, skupia się na umownym charakterze arbitrażu i autonomii woli stron¹³². Podstawą skierowania sprawy do rozpoznania przez sąd polubowny jest bowiem umowa o arbitraż¹³³. Ma to określone konsekwencje. Przede wszystkim arbitrzy nie są traktowani jako quasi-sędziowie niepaństwowi, a raczej pełnomocnicy stron, którzy wypracowują w ich imieniu kompromis¹³⁴. Sam wyrok sądu arbitrażowego jest zaś niczym innym jak skonkretyzowaniem przepisów umowy podstawowej, co do której powstały rozbieżności w stanowiskach stron¹³⁵.

Rzutuje to z kolei na relacje pomiędzy stronami a samymi arbitrami¹³⁶. *Receptum arbitrii* jest niczym innym jak tylko umową cywilnoprawną¹³⁷, w której arbiter zobowiązuje się do rozstrzygnięcia sporu między stronami w sposób bezstronny i przy dochowaniu należytej staranności za wynagrodzeniem¹³⁸.

Z tej teorii w doktrynie polskiej i zagranicznej wywodziło się różne konsekwencje. Potraktowanie wyroku sądu polubownego jak zwykłej umowy powodowało, że sama intencja stron zakładająca rezygnację z prawa do sądu przestała wiązać, gdy jedna ze stron nie zgadzała się z wyrokiem¹³⁹. Miało to dalsze następstwa, przede wszystkim wymóg podwójnego *exequatur*. Oznaczało również poddanie wyroku sądu arbitrażowego

¹³² A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 56; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 43. A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 37; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 45–46; J. Zralek, *Znaczenie...*, s. 3.

¹³³ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 37; T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd...*, s. 46; J. Zralek, *Znaczenie...*, s. 3.

¹³⁴ Ł. Błaszczak, *Wyrok...*, s. 83; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 43; A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 37; A. Orzeł-Jakubowska, *Sądownictwo...*, rozdział I.2.1.

¹³⁵ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 37; Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 44; T. Szurski, *Uwagi wprowadzające do problematyki krajowego i międzynarodowego arbitrażu handlowego (gospodarczego)*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1994/1, s. 3.

¹³⁶ J. Zralek, *Znaczenie...*, s. 4.

¹³⁷ Ł. Błaszczak, *Wyrok...*, s. 124; K. Zawiślak, *Receptum arbitrii*, Warszawa 2012, s. 121.

¹³⁸ J. Zralek, *Znaczenie...*, s. 4; K. Zawiślak, *Receptum...*, s. 121.

¹³⁹ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 37.

kontroli sądu państwowego w celu oceny jego zgodności przynajmniej z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa.

Zupełnie inaczej teorię kontraktową widzi Hong-lin Yu, która podkreśla przy niej zminimalizowanie roli prawa państwa miejsca arbitrażu (*lex fori*)¹⁴⁰. Wskazuje ona, że arbitraż jako instytucja umowna może być elastycznie ukształtowany przez strony umowy arbitrażowej¹⁴¹. Strony mogą wybrać miejsce arbitrażu i skład sądu polubownego. Z tego też powodu rozstrzygnięcie nie powinno pozostawać pod wpływem żadnego państwa¹⁴². Sąd państwowy nie powinien ingerować w wolę stron i powinien respektować zgodny zamiar stron umowy¹⁴³. Przy założeniu modelowym strony powinny wykonać samodzielnie wyrok sądu arbitrażowego, tak jak każdą inną umowę¹⁴⁴. Przejawem teorii kontraktowej w relacjach pomiędzy stronami a arbitrem jest prawo arbitra do domagania się wynagrodzenia¹⁴⁵.

Zdaje się jednak, że tak kategoryczne stanowisko zbliża teorię kontraktową (materialnoprawną) do teorii autonomicznej, zwłaszcza w jej postaci absolutnej. Obie bowiem podkreślają, że sądownictwo polubowne powinno być niezależne od władztwa państwowego z *lex fori*¹⁴⁶.

Dla odmiany przy teorii jurysdykcyjnej, zwanej też procesową, arbitraż jest postrzegany przez pryzmat skutków, do jakich zawarcie umowy arbitrażowej prowadzi¹⁴⁷. Chodzi przede wszystkim o wyłączenie jurysdykcji sądu państwowego¹⁴⁸. Według teorii jurysdykcyjnej arbitraż, choć rzeczywiście wynika ze zgodnej woli stron, jest powiązany z krajowym

¹⁴⁰ H. Yu, *A Theoretical Overview of the Foundations of International Commercial Arbitration*, „Contemporary Asia Arbitration Journal” 2008/1(2), s. 265.

¹⁴¹ H. Yu, *A Theoretical Overview...*, s. 266.

¹⁴² H. Yu, *A Theoretical Overview...*, s. 265–266.

¹⁴³ A. Szumański [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 8, s. 56.

¹⁴⁴ J. Zralek, *Znaczenie...*, s. 4.

¹⁴⁵ H. Yu, *A Theoretical Overview...*, s. 267; J. Zralek, *Znaczenie...*, s. 4; wyrok w sprawie K/S Norjarl A/S v. Hyundai Heavy Industries Co. Ltd., [1991] 3 All ER 211 (CA) (UK).

¹⁴⁶ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo...*, s. 129.

¹⁴⁷ A. Wiśniewski, *Międzynarodowy...*, s. 38.

¹⁴⁸ A. Orzeł-Jakubowska, *Sądownictwo...*, rozdział I.2.2.